CATALAN HISTORICAL REVIEW, 1: 223-238 (2008)
Institut d'Estudis Catalans, Barcelona
DOI: 10.2436/20.1000.01.16 · ISSN: 2013-407X
http://revistes.iec.cat/chr/

El Tractat dels Pirineus 350 anys després

Eva Serra i Puig*
Universitat de Barcelona

Resum

Repàs dels trets generals del tractat signat entre les monarquies hispànica i de França el 1659. S'identifica el caràcter europeu del tractat tant pel que fa a les seves clàusules territorials com pel que fa als capítols de drets civils, relacions comercials i llicenciament de tropes. Es fa atenció al front renanoalpí, però sobretot al front pirinenc francocatalà. S'observa el caràcter de bressol de Catalunya per part dels Pirineus i no de frontera i es fa el seguiment del procés de la nova delimitació. Se situa la resistència catalana (Rosselló) a la delimitació. Es remarca la continuïtat de les guerres francoespanyoles després del 1659, el caràcter indecís de la nova delimitació i l'oferta de permuta del Rosselló per part de França, interessada sobretot en les terres de la frontera de l'est. Oferta mai no acceptada. Es remarca l'origen i el caràcter dinasticopatrimonial i militar de les fronteres europees al marge i sovint contra l'existència dels pobles.

Paraules clau: Catalunya, Rosselló, Pirineus, frontera, tractat

Els trets generals del Tractat

Després de la pau de Münster (30 de gener del 1648), Roma i Venècia feren gestions per tal que la guerra també s'acabés a Portugal i a les fronteres de Flandes, la Lorena, els Alps i els Pirineus; el 1650 però fracassaven les gestions a les corts de París, Madrid i Brusel·les i emergia l'aliança anglofrancesa.[1]

El Tractat del 1659 s'explica sobretot per la derrota espanyola de les Dunes (Nieuwpoort, Flandes) del 1658 davant de l'exèrcit anglo-francès comandat per Turena. Tot i que Münster havia deixat en pau el front holandès, el conflicte militar de la franja renanoalpina entre Borbons francesos i Habsburg hispànics continuà i, tal com escriu Núria Sales, «directa o indirectament, els Alps projecten molt més la seva ombra sobre el tractat dels Pirineus que no pas els Pirineus.»[2]

Les darreres clàusules del Tractat revelen que l'arbitratge internacional ja no correspon a cap poder universal per si mateix, sinó a un concert més o menys formalitzat de sobiranies o potestats de la part d'un o altre rei. De la part del rei catòlic, hi són comptats el papa i l'emperador, però al seu costat hi són esmentats també tots els arxiducs d'Àustria, tots els reis, prínceps, repúbliques i estats, que ja constaven a la Pau de Vervins i als quals significativament s'afegeixen les Províncies Unides i el recentment constituït (1621) ducat de Guastalla. De la part del rei cristianíssim hi consten el duc de Savoia, el duc de Mòdena, el príncep de Mònaco, també el papa, els electors i altres prínceps de l'Imperi aliats del rei de França per la pau de Münster[3] (els electors de Magúncia, Colònia i comte palatí del Rin, el duc de Neuburg, els ducs de Brunsvic i de Lunebourg, el landgravi de Hesse-Cassel, el landgravi de Darmstadt, el rei de Suècia, el dux i senyoria de Venècia i els tretze cantons suïssos. El Tractat de pau és obert a tothom que hi vulgui ser, també sobiranies menors que ho demanin a un o altre rei. Ambdós monarques queden constrets a no poder «directamente ni indirectamente molestar ni trabajar por sí ni por otros» i hom hi contempla un cert compromís de dret internacional enfront de la força militar. Si un o l'altre rei «pretende alguna cosa» contra els aliats de l'altra «podrá solo seguirlo por derecho antre Juezes Competentes y no por fuerza de ninguna manera.»[4]

Del tractat de pau ajustat per don Luis Méndez de Haro i Guzmán i el cardenal Giulio Mazzarino, actuant com a plenipotenciaris, se'n feren edicions en diverses llengües el 1660, però no tingué redacció original llatina: «lorsque tout a esté prest, nous avons signé, chacun en particulier, sur nostre table, les deux traittez de paix, en français et en espagnol»,[5] una consideració que potser contribueix a demostrar la decadència del papat en la diplomàcia europea.[6] És més, els recopiladors dels textos diplomàtics van tendir a bandejar el llatí: «Les plus grands traités eux-mê-

* Adreça de contacte: Eva Serra i Puig. Departament d'Història Moderna. Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona. Montalegre 6. 08001 Barcelona, Catalonia, EU. Tel. +34 933333466. Fax: +34 934498510. E-mail: evaserra@ub.edu

mes ne sont pas toujours publiés d'après le texte original. Ainsi, le traité d'Osnabrück et la Ligue du Rhin, que tout le monde sait avoir été rédigés en latin, ne sont publiés qu'en français, c'est-à-dire d'après une traduction plus ou moins fidèle, dans les recueil de Dumont qui cependant est consideré à juste titre comme faisant autorité.»[7]

Tot plegat demostra que ens equivocaríem si aquest pacte de «cessasión de todas hostilidades por mar y tierra, desde 8 de mayo de aquel año»[8] a què remet el Tractat consideréssim que només fa referència a l'espai geogràfic pirinenc.

La Pau del 1659 entre les monarquies hispànica i la de França comprèn una àmplia geografia de l'Europa occidental. Tot i que els encara ben recents tractats de Westfàlia del 1648 han fet suposar sovint un caràcter geogràficament limitat a la subsegüent pau de 1659, el cert és que aquesta també tingué trets europeus generals. No sols feia referència a un cert espai pirinenc, sinó també a zones alpines, i al corredor territorial sempre disputat, i avui, en el cas de Flandes, encara irredempt, entre França i l'Imperi. A més el Tractat del 1659, no sols fa referència a geografies polítiques territorials i/o jurisdiccionals, sinó també a aspectes d'activitat econòmica i de circulació comercial.

Tot i així, ha fructificat una visió de l'anomenat Tractat dels Pirineus allunyada de les disposicions comercials i del caràcter general europeu d'aquella pau, com si aquesta només hagués fet referències territorials i encara només limitades al reducte nacional català pirinenc.

El nom diplomàtic del tractat procedeix de l'espai geogràfic de l'Illa dels Faisans al Baix Bidasoa, on van tenir lloc les negociacions dels plenipotenciaris don Luis Méndez de Haro, per part hispànica, i del cardenal Mazzarino per part de França, on es va formalitzar la signatura del Tractat (7 de novembre del 1659)[9] i on Lluís XIV i Felip IV n'escoltaren la lectura i el juraren sobre els Evangelis (6 de juny del 1660), pas previ a la celebració (Saint Jean-de-Luz, 9 d'agost) del casament de Lluís XIV amb Maria Teresa d'Àustria, filla de Felip IV,[10] un afer complementari del Tractat.

Idiosincràsia del Rosselló

D'ençà de l'acció militar hispànica contra la fortalesa de Leucata (agost del 1637), considerada la porta del Llenguadoc, la frontera pirinenca entrà en joc fins al final de la guerra.[11] Durant les converses de Münster hi hagué el risc, combatut pels consistoris catalans, d'una pau entre ambdues corones amb el territori català militarment partit o amb la segregació del Rosselló de Catalunya. Però la sort catalana, com la de Flandes i la d'Itàlia, després del 1648, continuà depenent dels fronts de batalla i de la diplomàcia.[12] Segons un memorial del cap de l'estat major francès del 1641, Bernard du Plessis-Besançon: «le plus solide aventage que le roi puisse tirer des soulèvements de Catalogne soit la conquête du Roussillon».[13] Per a Catalunya el Rosselló era el bressol del seu naixement com a país, i els catalans consideraven el Rosselló la clau de la seva defensa a més d'un enllaç amb Europa i un complement decisiu de blat, llana i cuir per a l'economia catalana. Prou que ho sabien els espanyols. El 1629 el govern de Madrid havia sospesat la possibilitat de crear una diputació a Perpinyà rival i separada de la de Barcelona, aprofitant-se dels contenciosos entre ambdues poblacions. En aquella ocasió, el duc de Feria, virrei de Catalunya, escrivia: «los vasallos que no se pueden refrenar es bien que no crezcan en número ni en substancia [...] [el Rosselló] seria una gran pérdida para ellos [...] porque por este medio se reducía la província a ser menos extendida, a ser de menos gente y cantidad de hacienda Barcelona [...] se dificultava mucho el comercio de Barcelona con aquel reyno [França]» i «se debilitava la hacienda [...] y la jurisdicción de los diputados; y por la lana que se les encarecía, por ser la mayor parte de ella de los condados, seria menos caudaloso el trato de los paños por la mar en Itàlia, que es en lo que consiste toda presunción de esta província» i «sin duda se reduciría a mejor disposición, que la que hoy tiene».[14] No és estrany, doncs, que el 1656 Lluís XIV pogués tenir la sensació que el Rosselló no interessava a Madrid com a possessió i pogués escriure: «il a toujours été presuposé que les comtés de Rousillon me demeureroient, que les ministres d'Espagne n'en firen pas la moindre difficulté a Münster […] tandis que l'on feroit reflexion de me donner satisfaction sur le royaume de Navarre, que l'on me retient avec une injustice encore plus grande que celle qui regarde le Roussillon.»[15]

Els capítols de la delimitació territorial

Tal com afirma Robert Mandrou tot desmentint Gaston Zeller, segurament, no existí una política dita de «fronteres naturals» ni cap pla metòdic per a la consecució del famós hexàgon regular francès.[16] La preocupació de Richelieu, com explica Louis Batiffol en el seu pròleg al llibre de Vassal-Reig sobre la Guerra al Rosselló sota Lluís XIII (1934), era l'hegemonia Habsburg a Europa: «Richelieu a toujours professé que le souci constant du roi devait être de se dégager de cette étreinte et cela par le moyen qu'il développe, notamment dans un avis du 20 avril 1628 et une notedu début de 1629, à savoir, en soutenant partout, comme des alliés, ceux, princes ou peuples, qui seraient en guerre contre cette maison d'Autriche. Ainsi a-t-il agi à l'égard de la Hollande, des princes protestants de l'Empire, de l'Alsace. Ainsi va-t-il agir avec le Portugal révolté et les catalans».[17] Per a Batiffol la proposta de Richelieu als representants catalans rebuts com a «ambassadeurs de province libre», que esdevinguin república independent i sobirana, reflecteix, almenys aparentment, els escrúpols del cardenal i la intenció de conciliar l'auxili militar que la Catalunya rebel demanava amb la voluntat de l'estadista de no fer res que no estigués jurídicament justificat. Per aquesta raó el pacte de la Peronne del 19 de setembre entre Lluís XIII i els catalans és concebut no

com una ocupació sinó com una unió personal entre Catalunya i el rei.[18] Per a Batiffol el realisme de Mazzarino, en canvi, va posar fi a la prudència jurídica de Richelieu i la política del cardenal italià «avouera ouvertement son idée de donner à la France des fronteières naturelles».[19] Segons Peter Sahlins, a la França del segle xvii «Ideas about geography, history, and strategy coexisted» i «the idea of the Rhine and the Pyrenees as France's ideal limits thus came to occupy a central place in the political culture of seventeenth-century France.»[20]

Tornant al Tractat, aquest consta de 124 articles, dels quals, especialment els capítols 42 i 43, fan referència als territoris catalans objecte de segregació. Els denomina Comtat del Rosselló, Vegueria del Conflent i part del Comtat de la Cerdanya[21] amb llurs pertinences, dependències i annexos, països, viles, places fortes, castells, burgs, llocs, vassalls, súbdits, boscos i ribatges. El capítol 42 fonamentava la delimitació en una afirmació més ideològica que no pas històrica: «Por lo que toca a las plazas y paises, que las armas de Francia han ocupado en esta guerra de la parte de España, aviendose convenido en la negociación, que començó en Madrid el año de mil y seiscientos y cinquenta y seis, sobre cuyo fundamento se va en este tratado, que los Montes Pirineos, que comunmente han sido siempre tenidos por división de las Españas y de las Galias, sean de aquí en adelante también la división de los mismos reynos». Els comtats medievals catalans havien nascut als Pirineus i mai no havien tingut la serralada per frontera sinó com a bressol. Però, fos el record del vell regne mallorquí, fos l'empenyorament dels comtats del 1462 a Lluís XI de França per Joan II, arran de la guerra del monarca Trastàmara contra Catalunya, el cert és que aquest territori català fou concebut sempre per França «as a 'theater of distractions' from the main battlefields»[22] i moneda de canvi.[23] D'ençà del 1462, les comarques pirinenques catalanes havien patit els perills de la condició de territori frontera entre la monarquia hispànica i la de França molt abans que la resta de Catalunya; i això col·labora a explicar els litigis o la quimera de Perpinyà envers Barcelona del 1620-1630.[24] De la mateixa manera que la condició de frontera explica que el dietari del notari de Perpinyà Pere Pasqual, el desembre del 1639, advertís als seus descendents que «sempre y quant hoian mormoll de guerra que se'n vayen al hora de la present vila [Perpinyà] y en part molt lluny y apartada, per rahó de las vexations tant grans [que] fan los soldats en las personas» i que el gener del 1640 repetís el consell «y axí dich y prech a qualsevol descendent meu que no habite en ninguna manera en la present vila [Perpinyà] sinó en part apartada de aquestes inquietuts.»[25]

Els capítols 42 i 43 del Tractat són, a més, políticament d'una gran duresa per a l'existència d'un poble europeu de característiques institucionals tan madures com les que tenia Catalunya des de, si més no, Pere els Ceremoniós (1336-1387). El tractat annexionava de manera categòrica a França «todo el Condado Vegueria de Rosellón y [...] Condado y Vegueria de Conflent […] Bien entendido, que si se hallaren algunos lugares del dicho Condado y Vegueria de Conflent solamente, y no de Rosellón, que esten dentro de dichos Montes Pirineos a la parte de España, quedaran a su Magestad Cathólica, como también si se hallaren algunos lugares del dicho Condado y Vegueria de Cerdania solamente, y no de Cataluña, que esten dentro de dichos Montes a la parte de Francia, quedaran a su Magestad Christianíssima. Y para convenir de dicha división, seran luego diputados Comissarios de una parte y otra, los quales juntos de buena fee declararan quales son los Montes Pirineos que, en execución de lo contenido en este artículo deben dividir en lo venidero los dos Reynos». El contingut del text revela que la diplomàcia reial tenia una visió força més feudalitzant i no integrada del territori que no pas els catalans. Ni l'historiador Andreu Bosch, tot i el seu rossellonisme, ni, ja no diguem, el govern de Catalunya (la Diputació del General) hagueren pogut subscriure una cosa així, per tal com per a tots ells els comtats eren sobretot vegueries del territori català.

La severitat del text diplomàtic rau en el seu caràcter irrevocable, en el reconeixement d'un dret successori definitiu per part del rei Cristianíssim i en la legitimació atorgada als monarques hispànics a trencar el constitucionalisme territorial i llurs juraments. «Por el tratado de paz irrevocable» el monarca hispànic renunciava al territori català al nord de les Alberes «a perpètuo y para siempre a favor y a provecho de dicho señor rey Christianíssimo». El rei catòlic hi renunciava «tanto por si, como por sus herederos, y por los que tuvieren su derecho» en favor del rei de França i «sus herederos, successores y de los que tuvieren sus derechos». El text diplomàtic vol legitimar drets de successió gairebé com a dinàstics patrimonials. Encara més, el text vol legitimar la incorporació d'aquells territoris catalans a la Corona de França «no obstante qualesquier leyes, costumbres, estatutos, constituciones y convenciones hechas en contrario, aunque ayan sido confirmadas por juramento» «y excluyendo a perpètuo todas las excepciones debaxo de qualquier derecho, título o causa o pretexto que puedan estar fundadas y nominatamente aquella que se quisiesse o pudiesse pretender en adelante que la separación [...] fuesse contra Constituciones del Principado de Cataluña, y que por esso dicha separación no ha podido ser resuelta ni acordada sin el consentimiento expresso de todos los pueblos congregados en Estados Generales» i absolia del jurament de fidelitat els fins aleshores homes, vassalls i súbdits de la monarquia hispànica sense tenir en compte la integritat territorial ni la unitat parlamentària de Catalunya.[26]

No és estrany aquest blindatge de l'article 43. Qui collaborà en la redacció d'aquest text diplomàtic coneixia prou bé el sistema polític català i es volia avançar a qualsevol rèplica constitucional o irredemptisme polític posterior. Tot el mes de juny del 1659, el govern català, coneixedor de les converses prèvies de París entre les dues corones, havia fet gestions prop del rei Catòlic per evitar la segregació: «s'ha dit —explicava Jaume Copons ardiaca d'Andorra— que lo comtat del Rosselló se separaria del

present Principat, restant baix obediència de Fransa, lo que seria grandíssim dany y prejudici d'aquest Principat». «Dónans molt gran cuidado lo pensar que per part del rey de Fransa no vulla restarse ab la ocupació dels comtats de Rosselló y Cerdanya», escrivia la Generalitat a Felip IV, tot recordant-li el privilegi de Pere el Ceremoniós, el qual els havia unit «a sa real Corona» i concedit «privilegi d'unió perpètua». Tampoc el govern català no s'estava de recordar el valor estratègic dels comtats «muralla contra lo regne de Fransa», sense els quals restaria «desabrigat lo Principat y uberts los passos pera qualsevol invasió vulla fer lo francès».[27] També el Consell d'Aragó havia mostrat el seu desacord amb qualsevol segregació del territori català, i això explica que Haro, durant la negociació, manifestés el temor d'una reprovació de l'esmentat Consell envers les seves negociacions.[28] Segons Mazzarino, Luis de Haro ni era massa dinàmic («va muy despacio») ni estava massa ben preparat («Il n'est pas informé a fond des affaires êtrangeres»). Amb tot, cal tenir present que Haro es movia entre les decisions ja preses per la Cort de Madrid i les objeccions, sense poder, del Consell d'Aragó.[29]

Els capítols 49, 116 i 118 establien restituir al rei catòlic les diverses places i ports del territori català encara en mans de França, però posposava la restitució de Cadaqués, Roses i el fort de la Trinitat fins a la negociació definitiva de la delimitació.[30]

El treball dels comissaris a Ceret, Llívia i Figueres

Calgueren reunions específiques de comissaris per ambdues bandes per resoldre l'afer de la delimitació en termes territorials concrets. Els comissaris per part de França foren Pèire de Marca, arquebisbe de Tolosa de Llenguadoc, i Hyacinthe Serroni, bisbe d'Orange, i per part hispànica els catalans Miquel Salvà de Vallgornera, cavaller de l'orde de Sant Jaume, conseller reial i lloctinent del Mestre Racional, i Josep Romeu de Ferrer, magistrat de la Reial Audiència de Catalunya, els quals actuaven com a representants del rei Catòlic, i en cap cas, ni en nom de Catalunya ni en nom del Consell d'Aragó.

La informació sobre la geografia pirinenca no era prou precisa entre els geògrafs coetanis. Com explica l'historiador rossellonès del segle xvii Andreu Bosch, hi havia qui considerava el Montseny, Sant Llorenç, Montserrat i el Montsec «branques, rams y brasos dels Pyrineus».[31] El capítol 42 que determinava els Pirineus com a divisòria obria d'altres problemes d'interpretació. Mentre la versió francesa del Tractat deia que aquests «avoient anciennement divisé les Gaules des Espagnes», la versió espanyola parlava dels «montes Pirineos que comúnmente han sido siempre tenidos por división de las Españas y de las Galias». Estaven en discussió els mots *anciennement* i *comúnmente*. Dins el mot antiguitat s'hi amagava tota l'erudició geogràfica de Pèire de Marca procedent d'Estrabó, Plini i Ptolomeu però també el seu coneixement històric comtal-carolingi. En el curs de la Guerra dels Segadors, l'arquebisbe erudit Pèire de Marca havia exercit el càrrec de visitador (1644-1651) a Catalunya i es va fer amb la documentació d'origen monacal aplegada per l'historiador català Jeroni Pujades, origen de l'obra *Marca Hispanica*[32] i d'on cercaria proves destinades a les ambicions territorials de Lluís XIV. El Rosselló ja quedava fora de discussió, el que es debatia eren el Conflent i la Cerdanya. Amb el mot *anciennement,* Marca en defensava uns límits segons la interpretació classicoromana segons la qual un desaparegut trofeu de Pompeu o un temple de Venus eren la delimitació: «olim trophaea Pompeii in summo Pyrenaeo posita quae, ut docet Stabo, Hispaniam et Galliam disterminabant, ubi sunt fauces quae Hispanias Galliis jungunt, ut T. Livii verbis utamur» o «illos porro diserte et constanter docere promontorium montium Pyrenaeorum, in cujus vertice positum erat templum Veneris, Aphrodisium dictum graecus, esse verum limitem Galliarum et Hispaniarum»,[33] i les bases històriques eren altmedievals. En canvi, rebutjava tota interpretació geogràfica que no li donés la raó, de manera que obviava el Canigó i les Corberes com a Pirineus o s'oposava a tota la història de Catalunya posterior a l'etapa dels comtats. Per als comissaris francesos Marca i Serroni era inapel·lable una concepció de la serralada més teoricoromana que no geograficoreal. En tenien prou insistint en el seu «qui fuerint olim limites Galliae Narbonensis et Hispaniae Tarraconensis in ea Pyrenaeorum montium parte».[34] Pel que fa als seus arguments històrics, els comissaris francesos podien fins i tot exigir encara més. Des de reclamar la Seu d'Urgell en nom de l'antic comtat de Cerdanya fins a reclamar tot Catalunya: «on parlait de la division dels Gaules et des Espagnes —escrivia el març de 1660 Serroni a Mazarino des de Ceret—, qui sont des anciens termes, et non pas de la division de la France et de l'Espagne, qui sont les termes dont se sert présentement […] on cherche présentement des Gaules et des Espagnes et non pas de la domination ou jurisdiction que l'un ou l'autre Roy y peuvent avoir eu. Autrement nous pourrions prétendre avec grand fondement toute la Catalogne et aller planter nos tentes sur les bords de l'Ebre.»[35]

Contra el que a vegades ha estat dit, els comissaris del rei catòlic, els catalans Salvà i de Vallgornera i Romeu de Ferrer, amb menys erudició però més ben preparats en coneixements geogràfics reals i historicojurídics apresos sobre el terreny, esgrimiren arguments no pas inferiors sinó diferents, i per aquesta raó tota la vegueria del Conflent amb el Capcir i tot el comtat de Cerdanya havien de seguir sota el domini del monarca hispànic.[36]

A Ceret (23-III/29-IV) no hi hagué acord, i de fet només s'hi aprovà la segregació del Rosselló. L'afer dels límits estava ajornant el matrimoni reial.[37] Això apressà una nova reunió, ara sense Marca i amb Serroni sol a Llívia, on no sols es confirmà la segregació del Conflent, sinó també s'acordà la divisió de la Cerdanya. El Rosselló i el Conflent, a excepció dels llocs que es trobessin en el vessant meridional pirinenc (no n'hi havia cap) s'atribuïen al

rei de França i la Cerdanya, a excepció dels llocs que es trobessin al vessant septentrional pirinenc (com Planès, Sant Pere dels Forcats, La Perxa, Ruet, Llo entre d'altres),[38] quedaven adjudicats al rei hispànic.

L'acord (12-XI) va deixar l'enclavament de Llívia a mans hispàniques, però dividia irracionalment una vall i s'aprovaven anormalitats estridents com la d'Ix i el seu terme: «no pretendiendo por esta división separar el dicho territorio del dicho villaje de Ix en lo que toca al dominio, propiedad, frutos, pastos, ni otra qualquier cosa a él perteneciente, no debiendo entenderse esta separación sinó España y Francia y no del dominio o propiedad particular del dicho territorio, que quedará siempre unido al dicho villaje de Ix».[39] Si això era així a la Cerdanya, pel que fa al coll de Panissars a l'Albera entre el Vallespir i l'Alt Empordà un monestir quedà partit pel mig amb l'església a la banda del regne de França, la qual fou enderrocada i la seva pedra aprofitada per a la construcció del castell de Bellaguarda, i el convent a la banda del rei hispànic.[40]

Encara el 28 d'abril del 1660, abans de les reunions de Llívia, en compliment de les disposicions sobre restitucions i compensacions de dret civil, els mateixos comissaris aprovaven les pautes a seguir en el complicat camí del retorn dels patrimonis i béns confiscats al llarg de la contesa militar.[41]

Tot i que, tal com remarca Núria Sales, ni les fronteres entre antics comtats pirinencs ni la continuïtat de les guerres francohispàniques permeten acceptar cap visió definitiva, i el Tractat de fet fou una «mera Treva de Set»,[42] cal tenir present l'actuació de les monarquies al marge del sistema polític parlamentari català amb la intenció de blindar els pactes i, si podia ser, de fer-los perpetus, fora, això sí, de qualsevol representació institucional catalana.[43] Les Constitucions de Catalunya, així, quedaven excloses d'autoritat en dret públic territorial.

Hom pot observar que el tractat contempla la gran diversitat institucional dels territoris d'aquelles monarquies, de manera que ni el territori denominat Espanya ni el territori denominat França es correspon amb cap unitat política fora de la monarquia. No sols estaven per fer les fronteres, sinó també la integració dels territoris d'ambdues corones. Això explica que, en referir-se als súbdits del rei catòlic, el tractat parli de «villas, subditos, mercaderes, estantes y habitantes de los reynos, estados, provincias y paises pertenencientes al señor rey cathólico» i al seu torn dels «subditos del dicho señor rey christianíssimo de qualquier país o nación que sean». Les nocions d'espanyols o francesos pertanyen a la condició de súbdits d'unes monarquies i en cap cas d'un territori nacional.

Els fronts renanoalpins

Si del front català passem al front de la frontera de l'est del rei de França, observem que el Tractat té també caràcter de reorganització territorial del sempre disputat territori europeu que va aproximadament del Mar de Nord als Alps.[44] La Corona de França obtenia territoris al comtat de l'Artois i places dels comtats de Flandes, de l'Hainaut i del ducat de Luxemburg, s'estipulaven permutes i restitucions entre el Sambre i el Mosa amb compromisos de no fortificar cap lloc que impedís i alterés les comunicacións amb França. El rei Cristianíssim feia restitucions al rei Catòlic en el Po i el comtat de Borgonya, que havien de ser fetes sense fer enderrocaments ni danys i amb dret a endurse'n les municions, l'artilleria i els proveïments de guerra, i dret dels oficials i soldats de marxar amb els seus béns sense deixar deutes ni fer robatoris. Lluís XIV, en rebre de nou la plaça d'Hesdin i la seva batllia, es comprometia a donar patents de perdó a la guarnició de la plaça, la qual en el curs de la contesa s'havia passat al rei Catòlic. El rei Catòlic, pel seu cantó, renunciava a qualsevol dret sobre l'Alsàcia i acceptava la incorporació d'aquesta a la Corona de França, d'acord amb el tractat de Münster de 24 d'octubre del 1648 en aquest punt.[45] Per portar a terme les noves delimitacions o les disposicions encara pendents de tractats anteriors (Câteau-Cambrésis, 1559, i Vervins, 1598) també es disposava nomenar comissaris per als Països Baixos amb arbitratges en cas de desacord.[46] Com en el cas català, també en aquest àmbit geogràfic les adquisicions comportaven els drets de sobirania i patronatge eclesiàstics corresponents, que quedaven, igualment «para siempre unidos y incorporados [...] no obstante qualquiera leyes, costumbres y estatutos y convenciones hechas en contrario».[47] Es concedia al rei de França tres mesos, des de la signatura del Tractat, per negociar la pau amb Portugal sota la garantia de perdó general als portuguesos i de retorn a la situació anterior al 1640. Fos quin fos el resultat de la negociació, França es comprometia a «no dar al dicho Reyno de Portugal [...] ninguna assistencia, ni ayuda pública ni secreta, directa ni indirectamente.»[48]

El Tractat revela l'existència de compensacions econòmiques com els tres milions de lliures torneses a pagar als arxiducs d'Innsbruck per drets alsacians, o una quantitat no especificada, a la qual ha de renunciar el duc de Lorena. Aquest també ha d'acceptar renúncies territorials com les dels bisbats de Metz, Toul i Verdum, i com les del ducat de Bar o del comtat de Clermont, incorporats a la Corona de França. Tot plegat com a contrapartida de la restitució del ducat disminuït al duc Carles IV de Lorena. La potestat del duc de Lorena, a qui es recorda la conquesta del ducat per les armes per Lluís XIII, queda desactivada amb el compromís de desmobilització i desarmament previ a la restitució. Les salines de la Lorena queden obligades a França i el ducat forçat a drets de pas i allotjament de tropes franceses destinades a Alsàcia. Finalment una colla de disposicions regulen els procediments a seguir entre el rei Cristianíssim i el duc en els afers derivats de les provisions, les confiscacions i les sentències fetes en el curs de la guerra. Pel que fa al ducat de Lorena, el rei Catòlic queda obligat a instar l'emperador a ratificar «por auto en forma auténtica (el qual será entregado a su Magestad Christianíssima) todos los Artículos que se ha convenido en el presente Tratado». Al costat de la submissió

del duc de Lorena,[49] el Tractat incorpora el retorn a l'obediència del frondista Condé, príncep de sang de la branca dels Borbó-Vendôme i eventual aliat del rei Catòlic. Condé ha de posar en mans del rei Cristianíssim les places de Rocroi, Châtelet i Linchamps i a canvi ell recupera tots els seus títols i estats amb alguna permuta, i el seu fill, el duc d'Enghien, el càrrec de Grand Maistre de France.[50] Com a contrapartida a l'acord entre Condé i el rei de França, el rei Catòlic ha de restituir el castell de Juliers de la casa de Cleves al duc de Neuburg amb obligacions de dret de pas a les tropes del rei hispànic.[51]

Finalment els plenipotenciaris confirmaven el Tractat de Vervins del 1598 i reafirmaven els drets que pertanyien al rei Cristianíssim com a rei de França i de Navarra.[52]

El vesper italià ocupa deu articles. Els ducs de Savoia, de Mòdena i de Màntua són inclosos en el Tractat.[53] Tots ells geogràficament implicats i amb irredemptismes propis s'han barrejat en la guerra, especialment el de Savoia, com a aliat del rei de França. Ara es tracta de participar en les restitucions, garantir la navegació i el comerç als súbdits, arranjar els compromisos dotals mancats i obeir pactes territorials establerts. Al de Savoia li són restituïts el castell de Verceli i Cencio a les Langues i el rei Catòlic es compromet a aclarir judicialment i a fer pagar els endarreriments del dot de la difunta Caterina de Savoia, de quaranta-vuit mil ducats anuals sobre la duana de Foggia al regne de Nàpols. En relació amb aquest dot hi havia un plet entre Savoia i Mòdena. Del dot se n'exclouen, però, la quantitat dels anys de guerra de la casa de Mòdena contra l'hispànic ducat de Milà. El rei Catòlic accepta la submissió del duc de Mòdena i li promet la plaça de Corregio, lliure de guarnicions i amb la investidura de reconeixement de l'emperador, i el commina a la neutralitat entre les dues corones. Felip IV es compromet també a no donar suport a cap príncep italià que pretengui contravenir l'anomenat *statu quo* de Cherasco (1631) que enfrontava Savoia i Màntua entre d'altres senyories. En el tractat encara apareix un altre plet dotal, el de Margarida de Savoia, àvia del duc de Màntua, el qual ha de quedar enllestit abans de la primavera. En el Tractat, pel que fa a Itàlia, els dos monarques es comprometen a adreçar-se al papa perquè posi fi als cotenciosos del duc de Mòdena amb la Cambra Apostòlica per la possessió de les Valli di Comacchio i concedeixi al duc de Parma temps per pagar els seus deutes amb la Cambra a través de l'empenyorament o alienació d'una part dels seus estats. Es tracta de comprometre el papa a «arrancar la simiente de todas las diferencias que podrian turbar el reposo de Italia» pel desig de «prevenir todas las ocasiones de discòrdia en la Cristiandad [...] una causa tan benemérita de la Sede Apostólica».

En el Tractat, ambdues corones, amaguen el seu bellicisme atorgant-se per inspiració divina el paper de pacificadors desitjosos de «dar el reposo a sus pueblos», no sols a Itàlia dirigint-se al papa, sinó també a l'Imperi, preocupats per «el estado en que estan la Alemania y demás Paises del Norte donde la guerra se halla encendida y que también puede encenderse en el Imperio por la divisiones de sus Príncipes y Estados». És a dir que, malgrat el tractat de Westfàlia, segueixen «las diferencias que pueden turbar el reposo del Imperio».[54] L'actuació preventiva de les dues corones es fa extensiva als cantons suïssos, on malgrat la composició de les discòrdies religioses entre «cathólicos y protestantes [...] quedan debaxo de la ceniza algunas centellas» «que ocasionan la mala inleligencia entre la dicha nación», i s'amplia també al País dels Grissons afectats per la disputa francohispànica de la Valtelina. Les dues corones es comprometen a arribar a concerts amigables un cop els Grissons hagin acceptat el Tractat. Els afers d'Itàlia havien arribat fins a Mònaco. La guerra del regne de Nàpols i del ducat de Milà havia implicat el Principat sota la protecció de França. Ara el rei Catòlic retorna els dominis al príncep. Encara, Felip IV ha d'indemnitzar amb cent seixanta-cinc mil lliures torneses la duquessa de Chevreuse per les terres i senyories de Kerpein i Lommersein, comprades per la duquessa al rei Catòlic i adjudicades per aquest al bisbe elector de Colònia.[55]

El Tractat establia el calendari i la manera de fer les restitucions i permutes de les places i preveia el nomenament de ministres d'ambdós monarques diputats a les respectives corts que haurien d'actuar com a tribunal i única instància en els casos de resistència i reclamacions en les restitucions.[56]

Les clàusules del llicenciament de tropes

Tant o més significatives del caràcter general europeu de les clàusules sobre prínceps, territoris i pobles ho són les disposicions d'alliberament sense rescat dels presoners de guerra «de qualquiera nacion y condición que sean», dels detinguts a galeres, i dels soldats francesos presos en les places hispàniques de les costes d'Àfrica. Es reclamava apressar el retorn dels presoners en terres italianes, per tal que puguessin passar les muntanyes alpines abans que «los yelos embaracen el passo». El Tractat també decidia les normes que havien de regir els pagaments de les racions i les despeses fetes pels presoners de guerra, tot indicant com a referent els procediments «del año de mil y seiscientos y quarenta y seis, que se hizo en Suesons [Soissons], governando los Paises Baxos el marqués de Castel-Rodrigo». Comissaris d'ambdues parts amb la comptabilitat dels Regnes de Nàpols i Sicília, de Milà, del Piemont, del «Principado de Cataluña y condados de Rossellón y Cerdaña» i de les fronteres de França amb els Països Baixos s'han de reunir en un lloc de Flandes a convenir i passar comptes per tal de determinar les despeses i quin rei és deutor de l'altre, obligant-se el rei deutor a pagar al comptat el deute pendent «por los gastos y raciones de los dichos prisioneros de guerra.»[57]

Oficialitza el Tractat, com en el cas de Vervins, el seu registre en els Consells i Cambres de Comptes del rei Catòlic als Països Baixos, la Corona de Castella i la Corona d'Aragó i en els Parlaments i Cambres de Comptes de París i d'altres Parlaments del regne de França.[58] Els acords

de Tractat, segons compromís dels plenipotenciaris, seran ratificats i jurats per ambdós monarques davant de testimonis acreditats.[59]

En el text del Tractat campa la dissimulació diplomàtica de l'època. Com es desprèn de la còpia de poders d'ambdós reis als seus respectius plenipotenciaris, que es troba al final del Tractat, cap dels reis no volia la guerra. Però ambdós monarques han estat en guerra per «ocultos juicios divinos» o «juicios reservados a la Providencia Divina». També la mà divina ha permès segellar la pau. Ara el rei Catòlic desitja «que los vassallos de ambas Coronas comiencen a gozar el descanso que tanto necessitan y han merecido en los trabajos y calamidades de tan larga y pesada guerra y que buelvan a amarse y corresponderse como solian entre si buscando el alivio unos de otros y el mayor bien de todos». El rei Cristianíssim, que en descàrrec seu al·lega el desig d'acabar «una guerra que en nuestra sucsessión a la Corona hallamos encendida», també desitja «dar la paz a los pueblos que estan sumissos a nuestra obediencia y juntamente hacer gozar a la Christiandad el reposo que tanto necessita».

Drets civils, relacions comercials i lligams consulars

Tot un seguit de capítols són destinants a garantir les llibertats i drets civils dels catalans d'una i d'altra banda de la nova frontera, entre els quals els drets successoris, testamentaris o de donacions entre vius. En cas de residència a l'altra banda de la delimitació es garanteix el dret recíprocament de cobrar les rendes, sempre que sigui per mitjà de procuradors no sospitosos, i també el dret de justícia recíproca en cas de plets. Els capítols contemplen la restitució dels patrimonis i les rendes confiscades i la manera de fer els retorns. Totes aquestes coses s'apliquen també a les senyories i als beneficis eclesiàstics.[60]

La pau conté un altre seguit de capítols de lliure circulació, de llibertat de navegació i de prohibició de represàlies i garanties de drets lingüístics i jurídics als mercaders, sempre sota l'observança de la tributació pertinent. S'estableix la reciprocitat comercial entre els súbdits d'ambdues monarquies com França ja feia —diu el Tractat— amb Anglaterra i Holanda, es recomana l'establiment de consolats i el reconeixement d'ambaixades.[61] Però hi constaven lògicament reserves. Cap súbdit d'un o altre rei no podia comerciar amb països en guerra amb un o altre monarca o amb vaixells enemics. Portugal era de referència obligada.[62] Hom pot comprovar com és definit clarament com a contraban el comerç amb l'enemic del rei al costat del comerç de mercaderies bèl·liques. Un seguit de capítols són encaminats a impedir i penalitzar el contraban: passaports preceptius, provisió de lletres de mar, jutges d'almirallats.[63] Encara que el Tractat disposa que en cas de nova ruptura s'atorgaria mig any de dispensa per posar-se a bon recapte,[64] el cert és que la precària pau i la frontera dels monarques es converteix sovint en la criminalització del comerç habitual de llurs vassalls. Hom pot observar l'ús del concepte «espanyols» com a súbdits d'una monarquia i en cap cas com a naturals d'un país, regne o principat. Així les guerres del rei podien criminalitzar el comerç catalanollenguadocià, o la lliure circulació entre interessos de les monarquies podia perjudicar les lleis catalanes en temps de caresties donant lliure circulació bladera. Hom pot adonar-se que els capítols de lliure circulació comercial entre monarquies obvien els sistemes comercials de cadascun dels països i nacions d'aquestes monarquies. Els imperatius de llibertat comercial o les nocions de contraban des de la perspectiva de les polítiques militars i fiscals de les monarquies podien, i de fet això passà tant al sud com al nord de les Alberes, distorsionar relacions socioeconòmiques de realitats nacionals amb lògiques històriques i socioeconòmiques pròpies. El Tractat dels Pirineus deixà camp obert a la competència comercial francesa a la Catalunya hispànica i tendí a criminalitzar i a tipificar com a contraban les relacions econòmiques entre catalans d'una i altra banda de la nova frontera.

Pau curta, guerra continuada i frontera indecisa

En els capítols inicials del Tractat de pau hi són fetes tota mena de consideracions sobre la necessitat d'una pau durable. Aquestes consideracions dissimulen les causes autèntiques de la pau i per tant en cap no hi consten ni motius d'hisenda ni d'insuficiència militar. El llenguatge diplomàtic per explicar la suspensió d'armes decretada el 8 de maig del 1659 s'acull a una retòrica moral. Es tracta d'acabar amb «la larga y sangrienta guerra», de posar «fin a tantos infortunios» que han «afligido los pueblos, reynos, estados y paises», dels quals «han resultado males, miserias, calamidades y desolación» i permetre que els pobles «puedan reparar en todas partes los daños y miserias padecidas».[65]

La fi de la guerra, però, no anà acompanyada de gaire entusiasme: «la gent no n'estava molt alegra» —escrivia el dietarista coetani Miquel Parets, referint-se al poble de Barcelona, delmat per la pesta. Per als catalans el resultat de la guerra era una completa derrota. A Barcelona la informació oficial de la firma del Tractat no va arribar fins a mitjan febrer i el govern català, si més no, lamentava una informació tan tardana «del que fem no poca admiració, per considerarnos los més interessats per l'obligació de nostres càrrechs en saber com resta est Principat en lo tractat de pau».[66] Un cop finalitzat el silenci diplomàtic, les capitulacions del Tractat van ser àmpliament distribuïdes: «ne estamparen moltísimes —escrivia el mateix Parets—, per enviar-ne per tota Catalunya y per a que los particulars ne comprasen, per a saber lo modo dels pactes y del modo que restaven unes provínties y altres».[67]

La delimitació del Tractat pirinenc podia haver quedat alterada pel seguit de guerres entre les dues corones de la

segona meitat del segle xvii, que van continuar malgrat l'esmentada retòrica de pau dels preliminars del Tractat de 1659. El Tractat no va significar cap pau ni perpètua ni duradora. Tot al contrari. Catalunya va patir guerres constants. Tal com diu Soldevila, ja abans de la Guerra de Successió espanyola «des de 1626 en què un exèrcit s'instal·la a Catalunya fins a 1697, data de la pau de Ryswick, podem dir que Catalunya va sofrir constantment la plaga dels allotjaments i de les contribucions militars». Les ocupacions de l'exèrcit francès seran constants durant les guerres de les darreres dècades del segle xvii com les del 1676, 1678, 1684, 1688, 1690, 1691 i les de la guerra dels Nou Anys del 1692-1697, sempre sota la desconfiança reial i sense cap mena de defensa militar hispànica.[68] Aquesta situació ha permès a la historiadora Núria Sales de considerar que el tractat més aviat inaugurà «una mera treva de set anys, en més de vuitanta anys de guerra quasi contínua entre els Habsburg de Madrid (o del 1705 al 1713, Habsburg de Barcelona) i els Borbons de París (o del 1700 al 1715, Borbons de París-Madrid). Una treva més aviat curta, comparada a la que seguí al tractat de Câteau-Cambrésis (1559) i sobretot, al tractat de Vervins (1598) al llarg de més de dos segles de rivalitats entorn a l'herència de la casa de Borgonya i la dels Foix-Bearn (entre d'altres).»[69]

Fins al Tractat de Nimega del 1679, més d'una vegada la Corona de França va oferir a la hispànica la retrocessió de les comarques catalanes dels Pirineus orientals a canvi de territoris dels Països Baixos.[70] Els governants espanyols, encegats per la tradició patrimonial Habsburg, s'hi van negar repetidament, tot i el desgast que suposava mantenir aquelles llunyanes terres ja en part en mans de França i d'Holanda i destinada a perdre-les del tot amb la Pau d'Utrecht (1713). La idea de permuta no era nova. Per a França conservar les terres catalanes i l'Alsàcia germànica era renunciar a bona part de l'herència borgonyona i a uns quants milions de valons de cultura francesa. Mazzarino ja ho havia proposat a Münster (1646). En les conferències de Madrid del 1656, Mazzarino havia autoritzat el seu secretari Lionne a renunciar a tots els territoris catalans cedits a França el 1659 a canvi de tot l'Artois, Luxemburg, el Franc Comtat o la Navarra sota domini hispànic. El pla de permuta torna a despertar-se el 1668 a través de Jean Hérault de Gourville, intendent dels queviures de l'exèrcit de Catalunya, que, malgrat ser arrossegat per la caiguda del ministre Foucquet, aconseguí l'encàrrec del secretari Lionne d'obrir negociacions de pau oficioses. Les negociacions de Gourville, ben vistes per Lluís XIV, van ser fins i tot contrastades pel rei de França a Viena, prop de l'emperador, el qual ja dins l'òrbita del futur conflicte de la successió espanyola simultàniament sospesava també la permuta amb França dels Països Baixos hispànics per Alsàcia. El 22 de gener del 1671 Lluís XIV, a través del seu enviat a Viena Jacques Brethel de Grémonville, tot i que no estava disposat a lliurar ensems Baiona i Perpinyà, feia arribar al ministre txec de Leopold, el príncep Lobkowitz, les paraules següents: «el meu pensament seria, per a la dita permuta, de tornar als espanyols el Rosselló i el comtat de Cerdanya amb tot el que he adquirit ençà dels Monts pel tractat dels Pirineus, afegint-hi encara alguns trossos cap a Navarra que els acomodarien, i, a més, donar quantitats considerables de diners pagables cada any durant algun temps».[71] Les negociacions oficioses i en teoria secretes eren divulgades per tot Europa i incidien en els diversos episodis de resistència del Rosselló (1670-1675). Encara, la tardor del 1677, Joan d'Àustria rebutjava una nova i darrera permuta. Li eren ofertes per part de França les terres catalanes dels Pirineus orientals i les places sicilianes que les noves guerres havien posat a mans franceses a canvi dels Països Baixos i el Franc Comtat. A més Alsàcia seria restituïda a l'emperador i Lorena, ocupada de nou des del 1670, al seu duc i el mateix Joan d'Àustria rebria quatre milions de lliures torneses.

Tal com escriu Peter Sahlins: «But the 1660 treaty failed to define the exact territorial location of the Spanish-French boundary. Only the Treaties of Bayonne in 1866-1868 formally delimited the political boundary, as France and Spain placed border stones along an imaginary line demarcating their respective national territories».[72]

Després del 1659: resistència, continuïtats i alternativa

El procés, és clar, havia de trobar resistència. D'ençà del 1652 hi hagué transvasaments de persones per evitar represàlies. Mentre sectors significats de l'etapa francesa es refugiaven a Perpinyà, com Josep Fontanella o Francesc Martí Viladamor, d'altres es refugiaven a Barcelona, com és el cas de Gabriel de Llupià, de la família dels Llupià que tenien el patrimoni al Rosselló i sempre havien estat procuradors reials dels comtats de Rosselló i Cerdanya.[73] Però no tot era fidelitat a les monarquies, hi jugava també la catalanitat. Tal com va escriure l'historiador Henry, «les roussillonois étaient catalans depuis trop de siècles pour ne pas faire cause commune avec ces peuples».[74] D'ençà del 1652, la divisió de Catalunya entre un territori de dominació militar francesa i un territori de dominació militar hispànica creà una divisió entre soldats catalans (miquelets) dits miquelets de França o de la terra uns, i miquelets d'Espanya, però no menys de la terra, els altres. Es tractava més d'una divisió militar dels sobirans que no pas d'una divisió política entre els catalans.

La Catalunya sota el monarca hispànic i amb les finances arruïnades, amb tot, va conservar el marc institucional si bé, d'ençà del 1653-1654, el sistema electoral (insaculació o sistema de sac i sort) del govern de Catalunya (Generalitat) i del govern de Barcelona (Consell de Cent) van quedar sota el control de la monarquia. Barcelona era considerada pels homes del rei «la que a hecho cabeza a todas las desdichas de la Monarquia». S'acusava la ciutat no sols de la revolta catalana sinó també d'haver donat una «buena ocasión a la rebelión de Portugal» i obert «el apetito a las inquietudes y tumultos de Nápoles y Paler-

mo».[75] Barcelona s'alliberava de l'amenaça de la construcció d'una ciutadella però perdia immunitat política i quedava sota una guarnició militar.

La Catalunya sota dominació hispànica va mantenir, almenys nominalment, el sistema institucional i constitucional català. La continuïtat de la guerra no permetia la creació de cap nova planta de govern. La debilitat de la hisenda de la Generalitat, el soterrament polític de les institucions (Diputació i Consell de Cent), l'increment del control reial i el reforçament de la capitania general van ser mecanismes suficients per al govern del rei Catòlic.

Pel que fa al Rosselló, Mazzarino, després de la caiguda de Barcelona (1652), va manar al ministre Servien que es valgués dels catalans fidels a França i refugiats al Rosselló per recompondre un govern català. El rei de França comptà amb personal significat de la revolució catalana com el jurista Josep Fontanella, però sobretot amb el lleidatà Francesc Segarra i el rossellonès Ramon Trobat. Encara en plena guerra, la Cancelleria de París s'adreçava als refugiats polítics catalans de Perpinyà, agraint-los la seva fidelitat, prometent-los recompenses i encomanant-los el govern del Rosselló. El comte d'Hocquincourt era nomenat lloctinent i el doctor Segarra governador, i a Perpinyà eren establertes la Generalitat, el Consell Reial i els altres tribunals de Catalunya (1654),[76] però aquesta situació era liquidada el 1660 amb la creació del Conseil Souverain del Rosselló, que anà acompanyada de l'ordre a totes les persones d'alguna categoria social i patrimonial a prestar jurament de fidelitat al rei de França (juliol del 1660) i del control de les reunions de la gent de Perpinyà i les comarques rurals del Rossselló, de Conflent i de Cerdanya (1662).[77] Tot just signada la pau dels Pirineus, doncs, el govern català del Rosselló va viure la seva liquidació.

Tant en el cas de Barcelona com en el cas del Rosselló, els catalans van dirigir-se als seus respectius monarques en defensa de la seva integritat institucional en nom de l'article 55 del Tractat del 1659. L'article 55 era esgrimit per Barcelona per recuperar les insaculacions, el control de les portes de la ciutat, les baronies confiscades pel rei i la sortida de la guarnició. Pel seu cantó, Perpinyà també reclamava la continuïtat de la seva Generalitat «Lo abolir aquesta casa y consistori de la Deputació als catalans dels comtats de Rosselló y Conflent y terras adjacents que, ab lo tractat de pau v.m. ha concordada ab la corona d'Espanya réstan baix de la sua real obediència, ha de resultar en gran deservey de v.m. y desconsuelo de sos fidelíssims vassalls [...] En lo tractat de la pau concordat entre v.m. y lo rey Catòlich, cap 55, és estat v.m servit honrar los catalans, que en virtut del present tracte tous les catalans et autres habitans de la ditte province [...] sans nul excepter pourront rentrer et reentreront, et seront effectivament layssez et restablis en la possession de tous leurs biens, honeurs, dignités, privileges, droits, exemptions, constitutions et libertés […]».[78]

Amb tot, el mes de juny del 1660, Lluís XIV signava un decret a Saint-Jean-de-Luz que ordenava la dissolució de les institucions catalanes que es mantenien en els territoris adquirits pel Tractat: el Consell reial, el consistori de la Diputació, el tribunal de la governació, el tribunal del patrimoni reial i el tribunal del mestre racional eren dissolts per disposar «le mesme bon orde et la mesme forme de justice et de gouvernement que se garde dans les autres provinces de nostre royaume, reduisant autant qu'il se pourra les choses à l'usage ordinaire de celuy, et de créer pour cette fin un Conseil Souverain des comtés et viguerie es de Roussillon et de Conflent et pays adjounts».[79] D'aleshores ençà, el govern de la Catalunya Nord s'organitzà entorn de l'intendent general que controlava la vida política, del capità general o governador militar i d'un lloctinent general comandant en cap de l'exèrcit. Encara que aquests càrrecs estigueren sobretot en mans de francesos i en el cas del govern militar, en monopoli de la família Noailles, en la configuració d'aquesta nova estructura política hi van col·laborar, com ja he dit, alguns catalans. El jurista rossellonès Ramon Trobat i Vinyes arribà fins i tot a ser intendent general del Rosselló entre el 1686 i el 1698.[80] La Corona de França, en canvi, va conservar l'estructura administrativa local. Així el càrrec de veguer de la Cerdanya, sempre en mans de la família catalana Sicart,[81] va mantenir les jurisdiccions senyorials fos quina fos la procedència del senyor i va haver de conservar la jurisdicció eclesiàstica que, tanmateix, mai no havia coincidit ben bé amb els límits polítics. Com a *province reputée étrangère* va mantenir dues fronteres, la del Llenguadoc i la de la nova delimitació hispanofrancesa. La continuïtat en les relacions socials catalanes per raons de propietat, rendes, usdefruits, llibertat de pas i lligams familiars forçosament hagueren de garantir una delimitació permeable: «no entendiendo —deia el text signat a Llívia el 12 de novembre del 1660— que esta libertad de passaje pueda servir por los delitos que pudieran cometerse.»[82]

La continuïtat de les guerres, les reserves en l'actuació comercial en territori enemic del tractat del 1659 i la gabella de la sal dels Borbó havien de tenir conseqüències en la vida política catalana d'una i l'altra banda de la frontera militar en l'emergència d'episodis de resistencialisme i en la configuració d'una nova alternativa política arran de la coneguda diplomàticament com a Guerra de Successió espanyola.

Peter Sahlins ha verificat els conflictes derivats de l'inextricable entrecreuement entre la frontera militar i la jurisdicció eclesiàstica, fiscal i civil en el cas de la Cerdanya i el difícil i traumàtic trajecte humà recorregut per la Vall en el procés del que anomena «territorialització de l'estat», és a dir, la conversió de la frontera militar en frontera política.[83]

Fou la criminalització de la deserció militar i el comerç entre l'una i l'altra banda de la nova delimitació el factor més decisiu per concloure el límit territorial polític. Els ministres del segle xviii pensaven que calia depurar el regne d'enclavaments estrangers i «close the state» tant com el territori ho permetès. «This is no longer a time of

conquests. France must be satisfied with its greatness and extension —escriu el marquès d'Argenson, ministre d'afers exteriors de Lluís XV—. It is time to start governing, after spending so much time acquiring what to govern.»[84]

El canvi de sobirà per a la Catalunya Nord va ser també un canvi de les seves estructures fiscals. La imposició de la gabella de la sal fou el detonant d'un important episodi de resistència antifiscal amb connotacions nacionals. Entre els catalans, d'ençà del 1283, el comerç de la sal era franc d'impostos a pagar al rei i només se'n pagava a la institució de govern de Catalunya (Diputació del General o Generalitat), segons un 1,66 del seu valor en cas d'entrada i un 5% en cas de sortida de Catalunya.[85] La sal era indispensable en la vida humana i dels ramats i aquests eren de gran importància a les contrades pirinenques. El desembre del 1661, Lluís XIV instituïa per raons militars la gabella de la sal sobre les terres catalanes sota el seu domini i en confiava el cobrament a guardes llenguadocians. Aquests començaren a interferir en la compra habitual de la sal de Cardona pels cerdans. El decret de Lluís XIV del 1661, de fet, va començar a criminalitzar el comerç de la sal catalana entre els cerdans, convertint un comerç habitual en contraban. La primavera del 1663 Sant Llorenç de Cerdans s'alçà contra els gabellots al crit d'«A carn, a carn, via fora els lladres». La repressió del Consell Sobirà del Rosselló sobre Sant Llorenç (1665) (multa de sis mil lliures i batlle, consols i 51 veïns condemnats a perpetuïtat a galeres) va col·laborar a estendre la revolta antifiscal, a polititzar-la i a convertir-la en resistència nacional.[86] Entre el 1667 i el 1675 l'extensió de la revolta contra els agents de la gabella i els representants de les autoritats franceses va ser encapçalada per Josep de la Trinxeria, membre d'una família de paraires i notaris de Prats de Molló.[87] La revolta coneguda amb el sobrenom de revolta dels angelets,[88] va estendre's al Vallespir i també al Conflent sota el comadament de Joan Miquel Mestre, pagès de sobrenom «L'hereu Just». Francesc Segarra, des del Consell Sobirà del Rosselló, va tenir un protagonisme actiu en la repressió. El lloctinent general Noël Bouton Chamilly, el 5 de maig del 1670, amb un exèrcit de 4.000 homes derrotava els angelets a l'Alt Conflent. La derrota fou seguida d'un dura repressió: multes, empresonaments, galeres i penes de mort. Molts angelets es refugiaren al sud de les Alberes i d'altres encara van seguir fent actuacions disperses. Aquesta resistència no es pot deslligar del tot de les guerres francoespanyoles que tornaven a estar enceses des del juny del 1667 per la reclamació del ducat de Brabant per Lluís XIV com a herència de la seva muller Maria Teresa. El 1672-1678 cuejava la Guerra d'Holanda i tot fa pensar que els angelets podien estar també pendents de les possibilitats d'una permuta dels comtats a canvi de Flandes. Malgrat la repressió del Conseil Souverain, el territori català al nord de les Alberes no quedà pas pacificat. «Le peuple de Roussillon —informava l'intendent Pont d'Alberet entorn del 1674— se nomme et s'estime catalan et regarderait comme une degradation et une injure le nom de françois […] Cet esprit est respandu jusque dans les Conseil Superieur […] On n'y soufre la nation françoise maître, que pour impossibilité d'en secourir le joug».[89] Manuel Descatllar, noble de Vilafranca del Conflent, sospitós des del 1670 de conspiracions hispàniques, el 1674, amb un ampli concurs de conjurats nobles i plebeus, com Francesc de Llar, Carles de Llar, Carles de Banyuls o el segon cònsol de Vilafranca Joan Soler, va pretendre l'ocupació de Vilafranca per un regiment de soldats de Puigcerdà[90] que fracassà a causa d'una delació. Carles de Banyuls i Francesc de Llar fugiren. Manuel Descatllar, Carles de Llar i Joan Soler patien pena de mort després de greus tortures i confiscació de béns, acusats de crim de lesa majestat en primer cap. No foren els únics, perquè la conjura i la pena de mort tocà, entre d'altres, els perpinyanesos Antoni Rivet, cònsol de Perpinyà, Josep Tixedas i Francesc Puig, el rector de Forques Manuel Boixó, Pere Dantés militar, Josep Salgas batlle de La Bastida i T. Fageda. Empresonament i confiscació de patrimoni el patiren més d'una cinquantena de persones de tota mena (donzells, juristes, professors, clergues i dones) i d'arreu (Vilafranca, Perpinyà, Ceret, Vinçà, Fullà, Banyuls, Bassegoda, Prats de Molló) i les instruccions contra els conjurats encara duraven els anys 1675-1676.

La guerra generalitzada incidia en la frontera militar pirinenca i les invasions d'una i altra banda van comportar una guerra continuada a Catalunya, baluard d'ambdues Corones i sempre sota la desconfiança dels seus monarques respectius.

La Catalunya sota dominació hispànica patí repetides invasions, les més espectaculars les de l'anomenada guerra dels nou anys (1689-1697), durant la qual la flota francesa bombardejà Barcelona i Alacant (1691) i les tropes del rei Cristianíssim arribaren a ocupar la Vall d'Àneu, Puigcerdà, Bellver, Ribes de Freser i Camprodon primer, Roses, Girona i Hostalric més tard i, Barcelona, ja a les acaballes d'aquella guerra (1697).[91] Les restriccions polítiques posteriors al 1652, acompanyades de les guerres continuades, aquestes ja sota l'òrbita de la successió hispànica i el repartiment de l'herència dels Habsburg de Madrid, provocà també alçaments a la Catalunya al sud de les Alberes. En el marc de la guerra continuada, entre el 1687 i el 1689, tenia lloc la revolta dels barretines. Nascuda a redós d'una crisi de subsistència i dels desproporcionats i injustos allotjaments de tropes (quasi tres mil homes i la meitat de cavalleria) que requeien sobre els plebeus i les àrees rurals, adoptà trets antisenyorials i reivindicatius a favor de les lleis catalanes (Constitucions), les quals els protegien de la fiscalitat militar, i a favor de la llibertat del sistema electoral català (insaculació). L'espurna de l'alçament tingué lloc a Centelles. També al sud de les Alberes el càstig de l'Audiència contra els pobles i contra les tímides actuacions de la Diputació a favor dels pagesos va contribuir a generalitzar l'alçament que s'estengué al Collsacabra, al Lluçanès, a la Segarra, a l'Urgell, al Vallès i al Llobregat. Davant les muralles de Barcelona

dos anys consecutius (1688 i 1689) s'hi concentraren més de deu mil pagesos rebels al govern de la monarquia, tot exigint llibertat d'insaculació i actuacions contra les tropes. L'alçament comptà amb l'encapçalament d'Antoni Soler, que fou assassinat, de Sebastià Enric Torres, de Josep Rocafort i de Joan Rocrabruna, tots ells propietaris benestants.[92]

De la mateixa manera que al nord de les Alberes el complot de Vilafranca pretenia per raons catalanes i no d'hispanofília l'actuació de la guarnició de Puigcerdà sobre el Rosselló, també per raons catalanes i no de francofília els dirigents barretines entraren en converses amb el català i intendent del Rosselló Ramon Trobat amb idees similars. Enric Torres, exclòs del perdó general del 14 de març del 1690 i sota la repressió del lloctinent duc de Villahermosa, es retirà al nord de les Alberes amb més d'una quarentena de seguidors. De la mateixa manera que Josep de la Trinxeria, uns anys abans, havia hagut de fugir al sud de les Alberes i esdevenir miquelet d'Espanya, els dirigents barretines esdevingueren miquelets de França (fusellers de muntanya al servei de Lluís XIV) i actuaren com a agents de l'intendent Trobat, que alimentà un nou episodi fracassat d'aliança i annexió de Catalunya a França (1691),[93] el qual, sembla, comptà amb el suport d'un reduït nombre de nobles vinculats a la Diputació.

En el context de la Guerra de Successió espanyola, els catalans, tot dirigint el conjunt de la Corona catalanoaragonesa, aspiraren a la recuperació del terreny polític perdut entre el 1652 i el 1659, a posar al dia els recursos polítics catalans (institucionals i legislatius) per mitjà del seu sistema parlamentari (Corts catalanes) i a reunificar el país.[94] Això ho féu possible el protagonisme polític dels Tres Comuns. Durant la segona meitat del segle xvii, malgrat les guerres i el control de la monarquia, el creixement econòmic català s'havia activat i amb ell la dinamització de la política. Un govern polític *ad hoc* amb representants del Consell de Cent, de la Diputació i d'un estament de notables barceloní (Els Tres Comuns)[95] va començar a pendre iniciatives. L'òrbita de l'actuació catalana des de Barcelona transcendí fins i tot al nord de les Alberes, on les actuacions del Consell Sobirà permeten observar la presència de sectors partidaris de l'aliança de La Haia al Rosselló.[96] Però un exèrcit francoespanyol, ara ben unit, liquidava aquella aternativa catalana.

Una aproximació al Tractat dels Pirineus i les seves conseqüències a 350 anys dels fets és útil per adonar-se del caràcter plurinacional dels territoris d'aquelles monarquies i la naturalesa dinasticopatrimonial de les seves fronteres. La diplomàcia no era més que el mirall pacífic de les guerres, la qual només es posava en marxa quan mancaven els diners i no era possible mantenir ni la pressió fiscal ni el reclutament militar. Les fronteres actuals tenen origen en l'actuació militar i diplomàtica d'aquelles monarquies al marge de la identitat dels pobles. Tanmateix, la historiografia ha col·laborat decisivament a donar legitimitat democràtica a aquestes fronteres dinasticomilitars.

Notes i referències

[1] Henri Vast féu un repàs de totes les negociacions sobretot entre el 1648 i el 1658: *Les Grands Traités du régne de Louis XIV, I: Traité de Münster, Ligue du Rhin. Traité des Pyrénées (1648-1659)*. Alphonse Picard et fils éditeurs, París 1893, p. 65-71. «Les négociations durèrent de 1643 à 1650 sans réussir», p. 79. Joan Reglà va fer també el seguiment dels diversos encontres diplomàtics entre les dues monarquies des del 1648 fins a la signatura del 7 de novembre del 1659 a l'illa dels Faisans. Aquesta relació només té present els grans dignataris: Vantorte/Peñaranda (Brusel·les, 1648-1649), Lionne/Peñaranda (Brusel·les, 1649), Pimentel/Mazzarino (Colònia, 1651), marquès de Silleri/autoritats hispàniques (Països Baixos, 1651) i Lionne/Haro (Madrid, 1656), Mazzarino/Pimentel (Lió-París, 1658-1659), els quals contra l'opinió de Turena el 7 de maig acordaven la suspensió de les hostilitats i deixaven la darrera paraula, amb plens poders, als acords entre Mazzarino i Haro. Joan Reglà. «El Tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza». *Hispania*, XI:XLII (1951), p. 101-166, especialment p. 109-116. Un repàs historiogràfic més recent a Rafael Valladares. «El Tratado de Paz de los Pirineos: una revisión historiográfica (1888-1988)», dins *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie IV, Historia Moderna, 2 (1989), p. 125-138.

[2] Núria Sales. «Tractà dels Pirineus, el Tractat dels Pirineus?». *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), p. 829-842, citació p. 832-833. Pel seu cantó, H. Vast escriu: «Le Traité des Pyrénées [...] moins important pour l'Europe que les traités de Westphalie, il a pour la France une importance plus grande [...] la France pouvait espérer de conquèrir et de garder la Belgique», *Les Grands Traités*, *op. cit.*, p. 89-90.

[3] Signataris de la Lliga del Rin, Vast. *Les Grands Traités..., op.cit.*, p. 65-78.

[4] Capítols 122 i 123 del Tractat. He consultat l'edició *Tratado de Paz entre esta Corona y la de Francia ajustado por el excmo señor don Luis Méndez de Haro y Guzmán, marqués del Carpio, conde-duque de Olivares, alcayde perpetuo de los Reales Alcázares y Atarazanas de la Ciudad de Sevilla, gran Canciller perpétuo de las Indias, comendador mayor del orden de Alcantara, del Consejo de Estado del Rey nuestro señor, gentilhombre de su Cámara y su cavallerizo Mayor y por el Eminmo señor cardenal Julio Mazarini*, Madrid: Imprenta de Domingo García Morrás, 1660. Sobre textos diplomàtics, cal tenir present com a mínim les edicions d'Abreu i Bertodano: *Colección de los Tratados de Paz*, Madrid: 1740-1752, al costat de les edicions en francès d'H. Vast.

[5] Vast. *Les Grands Traités...*, *op.cit.*, I, p. 89. En la

notícia bibliogràfica de Vast consta l'existència del tractat en francès, espanyol, llatí i alemany, p. 90.

[6] George Clark. *The seventeenth century*. Oxford University Press, 1972, p. 128-129 (primera edició, 1929). Robert Mandrou. *La France aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Presses Universitaires de France, París 1967, p. 231.

[7] Vast. *Les Grands Traités...*, *op. cit.*, «Introduction», p. I.

[8] Capítol 2.

[9] La redacció efectiva fou tasca dels adjunts d'ambdós plenipotenciaris Pedro de Coloma per part hispànica i Hughes de Lionne per part francesa. Des d'Hendaia anaven redactant l'articulat de les minutes que els anaven arribant al final de cada jornada de negociació. Reglà. *El Tratado...*, *op. cit.*, p. 115.

[10] Joël Cornette. *Chronique du règne de Louis XIV*. Sedes, Saint-Just-la-Pendue 1997, p. 71.

[11] Josep Sanabre. *El tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*. Barcelona 1960, p. 28.

[12] Josep Sanabre. *La acción de Francia en Cataluña (1640-1659)*. Barcelona 1956, p. 351-365.

[13] Sanabre. *El tractat...*, *op.cit.*, p. 34.

[14] *Ibídem*, p. 22-23

[15] *Ibídem*, p. 49. Segons Lluís XIV el Rosselló li pertanyia: «vous ne pouvez pas ignorer —eren paraules del rei que rebia el secretari a Hughes de Lionne— que les comtés du Roussillon et de Cerdaigne sont de l'ancien patrimoine de ma coronne; que celle d'Espagne me les a retenues long temps sous titre ilegitime». El record de la vella marca carolingia o l'empenyorament del 1462 per Joan II al rei de França el podien fer parlar així.

[16] Gaston Zeller. «La monarchie d'Ancien Régime et les frontières nauturelles». *Revue d'Histoire Moderne*, 8 (1933), p. 305-333. Mandrou. *La France...*, *op. cit.*, p. 230.

[17] Charles Vassal-Reig. *La guerre en Roussillon sous Louis XIII (1635-1639). Préface de M. Louis Batiffol administrateur de la Bibliothèque de l'Arsenal*. Éditions Occitania, París 1934, p. XII.

[18] Vassal-Reig. *La guerre...*, *op.cit.*, p. XIV. Sobre l'ambigüitat de la historiografia francesa en relació amb l'adquisició del Rosselló al segle xvii, vegeu «Per què l'adquisició del Rosselló és presentada per la historiografia francesa com una conquesta militar més?». *Revista de Catalunya*, 90 (novembre 1994), p. 23-38. Els catalans, en aquella difícil conjuntura, van tendir a legitimar l'aliança amb França, i acceptaren el vassallatge a Lluís XIII «comme leurs predecesseurs avoient desia faict du temps de Charlemagne». Sanabre. *La acción de Francia en Cataluña*, *op.cit.*, p. 132; altres referències a Carlemany a p. 102, 134 i 701. També C. Vassal-Reig. *Richelieu et la Catalogne*. París 1935, p. 188. En aquella conjuntura, Carlemany era vist pels catalans com un sobirà fruit de l'elecció voluntària d'un poble lliure. Sobre les relacions entre Catalunya i França vegeu Óscar Jané Checa. *França i Catalunya al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Afers, Catalunya-Barcelona 2006.

[19] Vassal-Reig. *La guerre...*, *op. cit.*, p. XIV.

[20] Peter Sahlins. *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*. University California Press, 1989, p. 37-38.

[21] Des de l'òptica catalana aquestes territoris eren la vegueria del Rosselló amb la sotsvegueria del Vallespir, la vegueria de Vilafranca del Conflent amb la sotsvegueria del Capsir i la vegueria de Puigcerdà. Lluís de Peguera. *Practica, forma y stil de celebrar Corts Generals en Catalunya y materias incidents en aquellas*. Gerony Margarit, Barcelona 1632 (edició facsímil. Ed. Base, Barcelona 1974, p. 221-225, 227-234). En aquesta obra el jurisconsult català Peguera (1540-1610) fa una descripció de Catalunya i fa la relació de tots els pobles de Catalunya per vegueries i sotsvegueries.

[22] Sahlins. *Boundaries...*, *op. cit.*, p. 65.

[23] Ho ha posat en evidència la historiografia catalana relativa a les guerres de la segona meitat del segle xvii: Ferran Soldevila. *Història de Catalunya*. Barcelona 1963, p. 1060-1095. Joaquim Albareda. *Els catalans i Felip V*. Barcelona 1993, p. 11-58. Josep Maria Torras. *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona 1999, p. 27-42. Antonio Espino. *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra 1999.

[24] Perpinyà es veia a si mateixa com a «muralla perpètua de Catalunya» i «frontera de francesos y de altres enemichs (...) y per aquells sovint infestada y molt garrejada». Eva Serra. «Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)». *Afers*, 28 (1997), p. 580 i 587.

[25] *Cròniques del Rosselló. Segles xvi-xvii*, a cura d'Antoni Simon i Tarrés i Pep Vila, Barcelona 1998. p. 100-101 i 103.

[26] El Tractat segregava les viles de Perpinyà, Argelers, Cotlliure, Salses, Tuïr, Vilafranca del Conflent, Vinçà i el Voló de la representació parlamentària catalana i Perpinyà i la seva vegueria del dret electoral en el govern de la Generalitat. Eva Serra. «Ciutats i viles a Corts Catalanes (1563-1632): entorn de la força municipal parlamentària». *El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta. XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000*. Universitat de Barcelona, 2003, vol. III, p. 873-900; i íd.: «La representació de la Catalunya Nord a les Institucions Polítiques Catalanes abans de l'annexió amb França», dins *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'Octubre de 2004)*. IEC, SHA, Barcelona 2005, p. 13-19.

[27] Sanabre. *El tractat...*, *op. cit.*, p. 74-77.

[28] *Ibídem*, p. 60, 62.

[29] Reglà. «El tratado...», *op. cit*., p. 114-117. Tanmateix, segons Joan Reglà, Luis de Haro s'endugué per encarrilar les negociacions documentació sobre el Conflent, la Cerdanya i el Rosselló que el virrei de Catalunya, el marquès d'Olias, va treure de l'Arxiu Reial de Barcelona i una còpia dels capítols dels *Anales de la Corona de Aragón* de Jerónimo Zurita relatius a aquells territoris.

[30] Reglà explica que els tractats secrets del matrimoni reial van modificar els termes de la restitució d'aquestes places. Aquesta es faria quan Maria Teresa creués el Bidasoa. Aleshores entrarien dos ostatges francesos com a garantia de la restitució. Reglà, «El tratado...», *op. cit*., p. 120. Els articles secrets del tractat i fragments del contracte de casament de Lluís XIV amb Maria Teresa foren publicats per Vast, *Les Grands...*, *op. cit*., I, p. 168-175 i 176-187. Abreu publica el Tractat i el contracte de casament (*Colección...*, *op. cit*., t. VII, p. 114-229 i 324-343).

[31] El doctor Andreu Bosch de Perpinyà dedicava el capítol 29 dels seus *Títols d'Honor* a parlar «De les sinch opinions differents ahont se té de pendrer lo principi y promontori dels dits monts Pyrineus en lo mar Mediterraneo terra de Rosselló y discurs a la terra de Cerdanya per fer la divisió entre Espanya y França y part de la Gal·lia Narbonesa», *Summari, Índex o Epítome dels admirables y nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, preheminències, llibertats e immunitats gosan segons les pròpies y naturals lleys*, Pere Lacavalleria estamper, Perpinyà, 1628; edició facsímil, Barcelona; Sueca: Curial, 1974, capítol 29, p. 117-124. La citació és de la p. 117. P. Sahlins explica també que Mazzarino tenia dificultats en el reconeixement de la topografia pirinenca i consultava mapes amb l'ajuda del català doctor en lleis Ramon Trobat per garantir la reclamació del Conflent i un tros de la Cerdanya, si bé els seus mapes solien col·locar muntanyes allà on no n'hi havien (*Boundaries...*, *op. cit*., p. 54 i 55).

[32] Amb tot, la *Marca Hispanica* fou una obra pòstuma editada pel secretari de Pèire de Marca, Étienne Baluze, el 1688, dedicada a Jean-Baptiste Colbert, el ministre de Lluís XIV. Baluze va acabar i completar el projecte en marxa de Marca. El prefaci al lector de Baluze conté el relat de les negociacions de Ceret des de la perspectiva dels comissaris francesos. Pel que fa a la *Marca Hispanica*, vegeu Tomàs de Montagut. [ressenya bibliogràfica], *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXX (2000), p. 626-630. Jesús Villanueva. «La Marca Hispanica de Pierre de Marca y Étienne Baluze a través de sus tres momentos de composición (1648-1650, 1660, 1688): de 'ilustración' humanista a colección documental». *Pedralbes*, 24 (2004), p. 205-231. Núria Sales, tot comentant el llibre de Blandine Barret-Kriegel, *Les historiens et la monarchie* (1988), ha explicat la combinació complexa d'interessos i mecenatges erudits i monàstics que en els segles xvii i xviii van conviure amb els interessos estatals i escriu que «el 1683 Colbert manifestava la necessitat d'encomanar vastes compilacions històriques 'provincials' a gent entesa». Cal pensar que la *Marca Hispanica* s'inscriu en aquest propòsit de Colbert. Núria Sales. «Dom Mabillon, dom Lobineau i el P. Villanueva: una No-història?». *Afers*, 10 (1990), p. 521-532.

[33] Petro de Marca. *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus hoc est, Geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis et circumjacentium populorum,* auctore illustrissimo viro —— archiepiscopo Parisiensi, Parisiis, apud Franciscum Muguet regis et illustrissimi archiepiscopi Parisiensis typographum, MDCLXXXVIII. Edició facsímil, Editorial Base, Barcelona 1998: Stefani Baluzii tutelensis praefatio ad lectorem, III i VI.

[34] Stefani Baluze. «Praefatio ad lectorem», II.

[35] Ph. Torreilles. «La delimitation de la frontière en 1660». *Revue d'Histoire et Archeologie*, I (1900), p. 24. Marca reclamava tota la Cerdanya i la Seu d'Urgell amb la seva comarca i el vescomtat de Castellbò (Sanabre. *El Tractat...*, *op. cit*., p. 82).

[36] «Arguments comtals, veguerials/sotsveguerials, arguments trets dels autors de l'antiguitat greco-romana i arguments geogràfics van ser utilitzats per tots dos camps —escriu Núria Sales— sinó que triant-ne de diferents o interpretant-los diferentment: així P. de Marca, obligat a arraconar la seva Gran Cerdanya, invocà suposats límits originals del comtat del Rosselló per reivindicar el Conflent, mentre els comissaris espanyols demostraven que el Conflent no n'hi havia pas format part, sinó que foren els antics comtes de Cerdanya, que ho havien estat també del Conflent. Pel que fa al Canigó P. de Marca l'esborrà senzillament del mapa, en pretendre que entre Rosselló i Conflent no hi havia altres muntanyes que «une colline que l'on appelle le col de Terranère» (Sales. «Tractà dels Pirineus...», *op. cit*., p. 836, nota 17).

[37] Capítol 33 i tractats particulars que són complementaris del general. Reglà. *El Tratado...*, *op. cit*., p. 115 i 120.

[38] Havien de ser 33 pobles per al rei de França; el 13 d'agost de 1660 Serroni escrivia a Mazzarino: «je me'n suis fait desja accorder vinghuit, qui sont effectivement plus de cinquante, car le mot que VE fait adjouter des villages avec jurisdiction, m'on fait gagner dix, que ne sont compter que par un, et je n'ay receu que par deux, ceux qui sont en effect que quatre ou cinc» (Sanabre. *El tractat...*, *op. cit*., p. 88). La condició de vila de jurisdicció reial és el fet que permeté l'estrambòtica solució de Llívia.

[39] Sanabre. *El Tractat...*, *op. cit*., p. 89.

[40] Eduard Vivas i Llorens. «Panissars històric i monumental». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 26 (1993), p. 35-58.

[41] Deu articles formulaven els procediments a seguir per a la normalització de la vida jurídica en funció de les disposicions dels articles 55, 57, 58, 59 i 112 del Tractat. Reglà. «El Tratado...», *op. cit*., p. 139-146; Sahlins: *Boundaries...*, *op. cit*., p. 54-59.

[42] Sales. «Tractà dels Pirineus...», *op. cit*., p. 830, nota 9.

[43] Joan Reglà, sobre aquesta qüestió, indica que Mazzarino va voler obviar possibles irredemptismes parlamentaris com n'havien fet els Estats de Borgonya el 1526. Aleshores Francesc I se n'havia aprofitat tot negant-se a cedir la Borgonya basant-se en la resistència dels Estats borgonyons a reconèixer el tractat de Madrid del 1526, el qual havia estat fet sense consultar llurs Estats. Durant la resta del segle xvii el govern català (Diputació del General o Generalitat) va seguir considerant les vegueries del Rosselló, Conflent i part de la Cerdanya territori propi a efectes d'insaculació (electorals) i els seus papers administratius mai no van abandonar el territori nord-català. Les Corts de Barcelona del 1705-1706 (la reunió parlamentària de l'arxiduc Carles III) els van esmentar sovint i hi hagueren reivindicacions catalanes en aquest sentit com l'opuscle anònim de 1734 *Via fora els adormits* esmentat per Ferran Soldevila. *Història de Catalunya.* Barcelona 1963, p. 1067.

[44] Capítols 34-40, 61.

[45] Capítol 61. Capítols de restitucions al rei catòlic: 44 (comtat de Charolais però sota sobirania del rei de França), 46 (Ypres), 47 (Valenza sobre el Po i Mortara), 48 (comtat de Borgonya). Capítols sobre les condicions de les evacuacions: marxar sense fer estralls: capítol 50, es pot marxar amb l'artilleria i altres coses de guerra: capítol 51, en marxar cal pagar als habitants: capítol 52, el perdó del Cristianíssim a la guarnició d'Hesdin: capítol 53. El retorn de tota mena de documents i títols acreditatius de la possessió: capítol 54.

[46] Capítol 110.

[47] Capítol 41.

[48] Capítol 60.

[49] Els capítols 62-78 i 121 són els relatius al duc de Lorena.

[50] Capítols 45, 79-87 i 117.

[51] Capítol 88.

[52] Capítols 21, 22, 89, 90, 108 i 109.

[53] Capítols 91-100.

[54] Capítol 101.

[55] Cantons suïssos, capítol 102; els Grissons, capítol 103; Mònaco, capítol 104; la duquessa de Chebrosa, capítol 105.

[56] Capítols 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119 i 120. Els capítols 49, 116 i 118 fan referència, com he dit més amunt a les places catalanes de Roses, el Fort de la Trinitat i Cadaqués.

[57] Sobre els presoners de guerra, capítols 106, 107 i 111.

[58] Capítol 124. Vast indica que el tractat fou resgistrat el 21 de juliol del 1660 al Parlament de París i en el curs de l'any a diversos parlaments de Província, «au contraire, la cour de Madrid semble considérer l'article 124 comme non avenu. Le traité ne fut enregistré ni en Castille, ni aux Pays-Bas»(Vast. *Les Grands...*, *op. cit.*, I, p. 166).

[59] Consideracions finals del Tractat.

[60] Capítols 55-59. El Tractat intenta donar pautes per resoldre la complexa casuística de les restitucions pel que fa als crèdits, els béns en litigi, els lluïsmes, les prorrates, les bestretes, etc., tot intentant regular al màxim el retorn de les confiscacions. Tal com ja s'ha dit, la conferència de Figueres donà pautes en relació amb aquests temes per al cas específic de Catalunya. Són també capítols sobre les restitucions civils dels diversos àmbits geogràfics 28-31. Pel que fa al capítol 32 ambdós monarques es comprometen a mantenir les prelatures concedides durant la guerra.

[61] Capítols 5-9 i 25-27. Els mercaders i súbdits que circulin tenen dret d'advocat i en els seus llibres de comptes poden usar «la lengua que quisieran, en español, francés, flamenca o otras sin que por esto puedan ser molestados e inquiridos». Capítol 25.

[62] Capítol 10.

[63] Capítols 11-23.

[64] Capítol 24.

[65] Capítols 1-4. El capítol 4 reclama: «Todos los motivos de enemistad o mala inteligencia quedaran borrados y extinguidos para siempre y todo lo que se ha dicho y passado por razón de la presente guerra u en el tiempo della se pondran en perpètuo olvido.»

[66] Sanabre. *El Tractat...*, *op.cit*., p. 79

[67] Pel que fa a les citacionss de Parets, Antoni Simon i Tarrés. «L'estatus de Barcelona després de la pau dels Pirineus, presidi o ciutadella?». *Estudis*, 32 (2006) p. 240 i 241.

[68] Ferran Soldevila. *Història de Catalunya*, *op. cit.*, p. 1090-1095. Núria Sales. *Història de Catalunya. Els segles de la decadència. Segles xvi-xviii.* Barcelona 1989, p. 396. Albareda. *Els catalans..., op. cit.*, p. 36-50. Espino. *Cataluña durante...*, *op. cit.,* capítols 1-3. Tal com diu Soldevila, «les intrigues polítiques es van barrejar amb la guerra, llavors que la defensa de Catalunya fou supeditada a les conveniències del partit afrancesat, que guanyava ràpidament adeptes a la Cort» a les vigílies de la Guerra de Successió espanyola, p. 1091.

[69] Núria Sales. «Tractà dels Pirineus...», *op. cit*., p. 830, nota 9.

[70] Pau de la Fàbrega Pallarès. *L'oferiment de retro-*

cessió del Rosselló a Espanya (1668-1677). Barcelona 1994. H. Vast, sobre aquesta qüestió escriu que entre el 1643 i el 1650: «Mazarin eût voulu ménager à la France l'acquisition de toutes les conquètes faites aux Pays-Bas et en Franche-Comté, en èchange de la Catalogne et du Roussillon» (*Les Grands...*, *op. cit.*, p. 80).

[71] Pau de la Fàbrega. *L'oferiment..., op. cit*., p. 30 i 38-39. Lluís XIV encara afegia a la carta la seva bona disposició a oferir assistència en tropes i vaixells i diners al rei hispànic «per a la conquesta de l'Àfrica, que és tan pròxima a la seva Corona i que li és tan necessària per al seu comerç i per a la seguretat i defensa de les seves places marítimes».

[72] Sahlins. *Boundaries...*, *op. cit*., p. XV.

[73] Sanabre. *Resistència...*, *op. cit*., p. 73. Pere Gifre. «Família i patrimoni a l'època moderna, segles xvi-xviii», i Miquel Pérez Latre. «Els Llupià i la política a l'edat moderna». *Història dels Llupià (1088-1771) i dels llinatges incorporats: Icard, Roger i Vallseca*. Edicions Trabucaire, Canet 2006, p. 85-129 i 141-184.

[74] «pour ne partager leur anthipatie contre les français» (D.M.J. Henry. *Histoire du Roussillon*, París 1835, II, p. 417).

[75] Josep Maria Torras i Ribé. «El projecte de repressió dels catalans de 1652». *La revolució catalana de 1640*. Barcelona (1991), p. 251. Sobre la criminalització de Barcelona, vegeu Fernando Sánchez Marcos. «El nuevo 'status' de Barcelona tras su reincorporación a la monarquía hispánica en 1652». *Homenaje al Dr D. Juan Reglà Campistol*, València (1975), vol. I, p. 597-609. Antoni Simon. «L'estatus de Barcelona..., *op. cit*.; i íd. *Ecos catalans i hispànics de la caiguda de Barcelona el 1652*. IEC, Barcelona (2007).

[76] Sanabre. *El tractat...*, *op. cit*., p. 91; i íd. *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, Barcelona 1970, p. 70-71.

[77] Sanabre. *Resistència...*, *op. cit*., p. 94, 96.

[78] Sanabre. *El Tractat...*, *op. cit*., p. 91.

[79] Sanabre. *La acción de Francia...*, *op. cit*., p. 596; i íd.: *Resistència…*, *op. cit*., p. 91-92. G. Clerc. *Recherches sur le Conseil Souverain de Roussillon, 1660-1790: organisation et competences*, 2 vols. Tesi de dret. Universitat de Tolosa de Llenguadoc 1973. D'altra banda des d'un edicte de febrer del 1700 va ser obligada a la redacció en francès de les actes dels notaris, les escriptures públiques, procediments i sentències en francès, Raymond Sala. *Dieu, le roi, les hommes. Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*. Perpinyà 1996, p. 218.

[80] Anette Smedley-Weill. *Les intendents de Louis XIV*. Fayard, 1995, p. 60.

[81] Sahlins. *Boundaries...*, *op. cit*., p. 56.

[82] Sanabre. *El Tractat...*, *op. cit.*, p. 90.

[83] Sahlins. *Boundaries...*, *op. cit*., cap. 2, p. 61-102.

[84] *Ibidem*, p. 95-96.

[85] Eva Serra i Puig. «Tarifs douaniers dans la Catalogne Moderne». A: Gilbert Larguier (dir.). *Douanes. Éstats et Frontières dans l'Est des Pyrénées de l'Antiqueté à nos jours*. PUP-AHAD, Perpinyà 2005, p. 61-88, 81.

[86] *La guerra de la sal*. R. Megerand; R. Sala (dir.). Perpinyà 1985.

[87] Alice Marcet. «Une révolte anti-fiscale et nationale: les Angelets du Vallespir (1663-1672)». *Actes du 102e Congrès National des Sociétés Savantes*. Llemotges (1977). Alain Ayats. *Les guerres de Josep de la Trinxeria (1637-1694). La guerre du sel et les autres*. El Trabucaire, Perpinyà 1997.

[88] El sobrenom procedeix o bé de la seva agilitat d'aparèixer i desaparèixer pel fet de conèixer la muntanya i fer una guerra de guerrilla, o bé del patronatge de Sant Miquel dels paraires de Prats de Molló.

[89] Sanabre. *Resistència...*, *op. cit*., p. 112.

[90] *Ibidem*, p. 113-114. Tenia el suport de families importants de Vilafranca del Conflent com els Llar, els Soler, els Miquel, els Prats. «En voyant la principauté débarrassée de ceux qu'on ne regardait plus que comme des oppresseurs —escriu Henry— ils cherchèrent à s'en déliverer à leur tour, et réclamèrent les secours de leurs compatriotes» (*Histoire...*, *op. cit*., II, p. 417).

[91] Albert Garcia Espuche. *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Vic 2005, p. 147-198.

[92] Albareda. *Els catalans...*, *op. cit*., p. 31-50. Jaume Dantí. *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona 1990, p. 119-158.

[93] Albareda. *Els catalans...*, *op. cit*., p. 35.

[94] Les Constitucions (lleis catalanes) aprovades en el Parlament (Corts catalanes) celebrat durant el regnat de l'arxiduc Carles III (1705-1706) sovint fan referència a les «viles nostres del Present Principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya».

[95] Eduard Martí. «La Conferència dels Comuns. Una institució per a la defensa de les institucions a Catalunya (1698-1714)». A: J. Sobrequés (coord.). *Actes del 53 Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, vol. I. Parlament de Catalunya; Museu d'Història de Catalunya, Barcelona (2005), p. 447-466. També Martí. *La Conferència dels Tres Comuns*, Treball d'iniciació a la recerca, IUJVV-Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, setembre del 2005.

[96] Mònica Ferrer. «El suport a l'arxiduc en els comtats del Rosselló i la Cerdanya durant els primers anys de la guerra». *L'Avenç*, 206 (setembre 1996), p. 34-39.

Nota biogràfica

Eva Serra i Puig. Barcelona, 1942. Doctora per la Universitat de Barcelona (1978). Ha exercit la docència a diverses universitats catalanes i ara ho fa a la de Barcelona. Des del 2002 és membre de l'Institut d'Estudis Catalans. S'ha especialitzat en història agrària i institucional dels segles xvi i xvii catalans. Entre els seus treballs destaquen *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle* xvii (1988) i la coordinació de l'edició de les Corts Catalanes dels segles moderns.